

भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची कार्यप्रणाली आणि आर्थिक स्थिती: एक चिकित्सक अभ्यास

***अनिल माधवगिर गोसावी**

संशोधक, कबचौ उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव

****प्रा. डॉ. अविनाश आर. निकम**

पूज्य साने गुरुजी विद्या प्रसारक मंडळाचे कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय शहादा, जि.नंदूरबार

प्रस्तावना:

मनुष्य समाजप्रिय प्राणी आहे प्रत्येक प्राणी मात्राला निसर्गकडून जाणिवेची देणगी प्राप्त झाली आहे. कालपरत्वे मानवाचा जस जसा विकास होत गेला तसतसे मानवी जीवन अधिक गतिमान होत गेले आणि या गतिमानते बरोबरच विविध निसर्गनिर्मित व मानवनिर्मित धोके, संकट दिवसेंदिवस वाढत गेली. त्यामुळे मानवी जीवन धोके व अनिश्चिततेने भरलेले आहे. किंवा मानवी जीवनाचा तो अविभाज्य घटक बनला आहे. म्हणूनच मनुष्य जीवन एक पाण्याचा बुडबुडा आहे असे म्हटले जाते. मनुष्य आपले जीवन आणि संपत्तीच्या संभाव्य जोखीम पासून होणारे नुकसान टाळण्यासाठी नेहमीच प्रयत्नशील असतो होणारी नुकसान टाळता आले नसले तरी किंबहुना कमी करण्याचा प्रयत्न तरी मनुष्य करित असतो होणाऱ्या नुकसानाची भरपाई कशी कमी करता येईल या हेतूने संरक्षणाची हमी मिळवण्यासाठी विमा ही संकल्पना उदयास आली. विम्याचा छोटा हप्त्या भरून भविष्यातल्या मोठ्या खर्चाविरुद्ध संरक्षण मिळवत असता. म्हणूनच सोप्या भाषेत याला जोखमीचं

विकेंद्रीकरण असं म्हणतात.

विमा योजना ढोबळ मानाने दोन प्रकारच्या आहेत – आयुर्विमा आणि सर्वसाधारण. सर्वसाधारण विमा म्हणजे मृत्यू व्यतिरिक्त इतर संरक्षण देणारा विमा. त्याची मुदत एक वर्ष, त्यापेक्षा कमी किंवा जास्तीत जास्त पाच वर्षांची असते. सर्वसाधारण विम्यामध्ये वाहन विमा, आरोग्य विमा, कमर्शियल विमा, पर्यटन विमा, गृह विमा आणि सागरी विमा, असे उपप्रकार आहेत. नावांप्रमाणेच या विम्याचे फायदे आहेत. उदाहरणार्थ, वाहन विमा आपल्याला वाहनाच्या झालेल्या नुकसानाची भरपाई देतो. तर पर्यटन विमा सामान हरवणं किंवा पर्यटनाच्या ठिकाणी झालेली चोरी याविरुद्ध संरक्षण देतो. आयुर्विमा घरातली कमावती व्यक्ती अकाली गेली तर त्याच्यावर अवलंबून लोकांचं काय, असा प्रश्न त्या व्यक्तीला भेडसावत असतो. त्यांच्यासाठी आहे आयुर्विमा. हा विमा जीविताची काळजी घेतो. मुदतीनंतर एक तर एकगट्टा पैसा मिळतो नाहीतर आपल्या पश्चात कुटुंबाला विम्याची रक्कम मिळते.

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

संशोधनाचे उद्दिष्टे:

- भारतीय आयुर्विमा मंडळाची कार्यप्रणालीचा अभ्यास करणे.
- भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या आर्थिक स्थितीचा आढावा घेणे.
- एलआयसीच्या कामगिरीचा विश्लेषण करणे.

भारतीय आयुर्विमा महामंडळ:

सर्वात मोठी सरकारी मालकीची जीवन विमा कंपनी भारतीय आयुर्विमा महामंडळ आहे. जे त्याच्या वस्तू आणि सेवा सामान्य लोकांसाठी उपलब्ध करते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाचे इंग्रजी नाव एलआयसी (भारतीय आयुर्विमा महामंडळ) आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या विमा सेवांचा उद्देश लोककल्याणाचा प्रचार करणे हा आहे. एलआयसीची संपूर्ण मालकी भारत सरकारकडे आहे. कंपनीची स्थापना १९५६ मध्ये झाली. नागरिक भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडून विमा आणि वित्तीय सेवा मिळवू शकतात. त्याचे मुख्यालय मुंबईत आहे. आरोग्य विमा, जीवन विमा, म्युच्युअल फंड आणि गुंतवणूक-संबंधित सेवा या सर्व भारतीय आयुर्विमा महामंडळातर्फे ऑफर केल्या जातात. एलआयसी योजना खूप वैविध्यपूर्ण आहेतश्रेणी त्याच्या पॉलिसीधारकांच्या गरजा पूर्ण करणे. कंपनीचे अंदाजे मालमत्ता मूल्य १५ लाख कोटींहून अधिक आहे आणि २००० हून अधिक शाखांचे अतुलनीय नेटवर्क आणि १३

लाखांहून अधिक सक्रिय एजंट आहेत. भारतीय आयुर्विमा महामंडळ ची प्रमुख कार्ये खालीलप्रमाणे आहेत:-

- विमा पॉलिसीच्या बदल्यात लोकांची बचत गोळा करा आणि देशात बचतीला प्रोत्साहन द्या.
- सरकारी रोख्यांमध्ये निधी गुंतवून लोकांच्या भांडवलाचे रक्षण करा.
- परवडणाऱ्या दरात विमा पॉलिसी जारी करा
- उद्योगांना थेट कर्ज, गृहकर्ज, विविध राष्ट्रीय प्रकल्पांना वाजवी व्याजदरावर कर्ज यांसारखी विविध कर्जे द्या.

भारतीय आयुर्विमा महामंडळ ची उद्दिष्टे:

ग्रामीण भागात राहणाऱ्या लोकांमध्ये आणि सामाजिक आणि आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या वर्गातील लोकांमध्ये जीवन विम्याच्या महत्त्वाविषयी जागरूकता पसरवणे आहे. बदलत्या सामाजिक आणि आर्थिक वातावरणात बदल होत असलेल्या समाजातील लोकांच्या अनेक जीवन विमा गरजा पूर्ण करणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे. पैसे पॉलिसीधारकांचे आहेत हे लक्षात घेऊन आर्थिकदृष्ट्या व्यवसाय करणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे. आकर्षक विमा-संबंधित बचतीद्वारे लोकांच्या बचतीची गतिशीलता वाढवणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे. कॉर्पोरेशनच्या सर्व एजंट आणि कर्मचाऱ्यांना नोकरीत कमालीचे समाधान प्रदान करणे आणि त्यांच्या विमाधारक जनतेला सौजन्याने कार्यक्षम सेवा देण्यासाठी सहकारी कामाचे वातावरण निर्माण करण्यास प्रोत्साहन देणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे. गुंतवणूकदार आणि

समुदायाच्या सर्वोत्तम फायद्यासाठी निधी उपयोजित करण्याचे उद्दिष्ट आहे.

कार्यप्रणालीचे विश्लेषण:

भारतीय आयुर्विमा महामंडळ हि भारतातील एक महत्त्वाची जीवन विमा योजना देणारी कंपनी आहे. या योजनेतून भारतीय लोकांना जीवन विमा व गुंतवणुकीचे फायदे मिळतात. ही योजना सर्व वर्गासाठी उपलब्ध आहे, विशेषतः गरीब आणि आर्थिक रूपांतरित व्यक्तींसाठी जास्त लाभदायक ठरते, जी कमी विमा हप्त्या मध्ये जास्त सुरक्षा प्रदान करते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळ योजनेतील कार्यप्रणाली तयार करण्यात भारतीय सरकारची महत्त्वाची भूमिका आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची कार्यप्रणाली खालील प्रमाणे आहे.

१. पॉलिसी देणे: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ विविध गरजा पूर्ण करणाऱ्या विविध जीवन विमा पॉलिसी देते, ज्यामध्ये मुदत विमा, एंडोमेंट योजना, मनी-बँक पॉलिसी, संपूर्ण जीवन विमा आणि पेन्शन योजनांचा समावेश आहे. या पॉलिसी पॉलिसीधारकांना आणि त्यांच्या कुटुंबांना विविध जोखमींपासून आर्थिक संरक्षण देतात.
२. विक्री आणि वितरण: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ विमा पॉलिसी विकण्यासाठी एजंट, ब्रोकर्स आणि विविध माध्यमांच्या विशाल नेटवर्कद्वारे कार्य करते. संभाव्य ग्राहकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी ते प्रचारात्मक क्रियाकलाप, मोहिमा आणि जाहिराती आयोजित करतात.
३. अंडररायटिंग प्रक्रिया: अंडररायटिंग प्रक्रियेमध्ये एखाद्या व्यक्तीचा विमा काढण्याशी संबंधित जोखमीचे

मूल्यांकन करणे समाविष्ट असते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळ एखाद्या व्यक्तीसाठी प्रीमियम आणि कव्हेरेज निर्धारित करण्यासाठी वय, आरोग्य स्थिती, व्यवसाय, जीवनशैली आणि वैद्यकीय इतिहास यासारख्या घटकांचे मूल्यांकन करते.

४. पॉलिसी जारी करणे आणि व्यवस्थापन: पॉलिसी खरेदी केल्यावर, भारतीय आयुर्विमा महामंडळ पॉलिसी दस्तऐवज जारी करते, ज्यामध्ये अटी, कव्हेरेज आणि फायदे स्पष्ट होतात. पॉलिसीधारक प्रीमियम भरून, वैयक्तिक माहिती अपडेट करून आणि भारतीय आयुर्विमा महामंडळच्या ग्राहक सेवा चॅनेलद्वारे सहाय्य मिळवून त्यांच्या पॉलिसी व्यवस्थापित करू शकतात.
५. दावा सेटलमेंट: पॉलिसीच्या अटीनुसार विमाधारकाच्या मृत्यूच्या किंवा कोणत्याही कव्हर केलेल्या घटनेच्या बाबतीत, लाभार्थी किंवा नामनिर्देशित व्यक्ती भारतीय आयुर्विमा महामंडळकडे दावा दाखल करू शकतात. दावा सेटलमेंट प्रक्रियेमध्ये आवश्यक कागदपत्रे आणि पडताळणी सादर करणे समाविष्ट असते, त्यानंतर भारतीय आयुर्विमा महामंडळ लाभार्थ्याला हक्काची रक्कम वितरित करते.
६. गुंतवणूक उपक्रम: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ पॉलिसीधारकांकडून गोळा केलेले प्रीमियम वापरून गुंतवणूक क्रियाकलापांमध्ये देखील गुंतविते. ते सरकारी सिक्युरिटीज, इक्विटी, बाँड्स, रिअल इस्टेट आणि पायाभूत सुविधा प्रकल्प यासारख्या विविध क्षेत्रांमध्ये गुंतवणूक करतात. या गुंतवणुकीतून मिळणारा परतावा कंपनीच्या वाढीस आणि पॉलिसीधारक बोनसमध्ये

योगदान देतो.

७. नियामक अनुपालन: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ हे भारतीय विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण द्वारे तयार केलेल्या नियमांनुसार कार्य करते. हे नियामक प्राधिकरणाद्वारे निर्धारित मार्गदर्शक तत्त्वे, मानदंड आणि अहवाल आवश्यकतांचे पालन करते.

८. प्रमंडळ सामाजिक जबाबदारी: भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या प्रमंडळ सामाजिक जबाबदारी उपक्रमांचा भाग म्हणून अनेकदा विविध सामाजिक कल्याण कार्यक्रम आणि उपक्रमांमध्ये भाग घेत असतात. हे आरोग्यसेवा, शिक्षण आणि इतर समुदाय विकास प्रकल्पांमध्ये योगदान देऊ शकते.

प्रमंडळ सामाजिक जबाबदारीच्या कार्यप्रणालीमध्ये विम्यासाठी सर्वसमावेशक दृष्टीकोन, विक्री, अंडररायटिंग, पॉलिसी व्यवस्थापन, गुंतवणूक आणि ग्राहक सेवा सुनिश्चित करताना नियामक मानकांचे पालन करणे आणि पॉलिसीधारकांवरील आर्थिक जबाबदाऱ्या पूर्ण करणे समाविष्ट आहे.

भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची आर्थिक स्थिती:

भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची आर्थिक स्थिती वर्णन करताना ही भारतीय सरकारची एक विमा व्यावसायिक संस्था आहे आणि त्याची वित्तीय स्थिती अत्यंत महत्त्वाची आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची आर्थिक स्थिती अशी आहे की त्याचे अनुमानित आकारांमध्ये अत्यंत सुद्धा आहे. त्याचे संपत्ती व्यवस्थापन करण्यात योग्य आहे आणि त्याच्या विनामूल्य संपत्तीची संख्या वाढत आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची आय वर्षानुसार वाढत आहे. त्याचे निविदे

आणि लोकांचे आत्मविश्वास वाढत आहे ज्यामुळे त्याची आय वाढत आहे. त्याची लाभांची संख्या वाढत आहे आणि त्याचा निफारा अधिक आहे. त्याचे निवेश योजना अत्यंत विचारल्या जातात आणि त्यांनी विनिमयाच्या विविध स्रोतांमध्ये निवेश केले आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची वित्तीय स्थिती अत्यंत सुरक्षित आहे आणि त्याची संपत्ती, गुंतवणूक, आय, व्यय, विनिमय आणि निवेशांच्या प्रबंधनात अत्यंत विशेष व्यवस्थापन आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या आर्थिक स्थितीचे काही ठळक मद्दे खालील प्रमाणे आहे.

१. मालमत्ता: भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडे विविध क्षेत्रांमध्ये वैविध्यपूर्ण गुंतवणूक पोर्टफोलिओ आहे. हे सरकारी सिक्युरिटीज, इक्विटी, बाँड्स, रिअल इस्टेट आणि पायाभूत सुविधा प्रकल्पांमध्ये गुंतवणूक करते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडे देशभरातील कार्यालयीन इमारती, शाखा आणि पायाभूत सुविधांसह बरीच स्थिर मालमत्ता आहे.

२. दायित्वे: भारतीय आयुर्विमा महामंडळाला विकल्या गेलेल्या विमा पॉलिसींवर आधारित भविष्यातील दावे, बोनस आणि मॅच्युरिटी पेआउटसाठी पॉलिसीधारकांवरील जबाबदाऱ्यांचा समावेश होतो. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाकडे विविध स्रोतांकडून कर्जे आणि कर्जे असू शकतात, जी त्याच्या दायित्वांमध्ये योगदान देतात.

३. महसूल आणि प्रीमियम: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ पॉलिसीधारकांद्वारे केलेल्या प्रीमियम पेमेंटमधून महत्त्वपूर्ण महसूल मिळवते. त्याच्या विस्तृत गुंतवणूक

पोर्टफोलिओमधून मिळणारे उत्पन्न त्याच्या उत्पन्नात महत्त्वपूर्ण योगदान देते.

४. नफा आणि अधिशेष: भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या आर्थिक आरोग्याचे मूल्यमापन त्याच्या अतिरिक्त किंवा त्याच्या ऑपरेशन्स आणि गुंतवणुकीतून मिळणाऱ्या नफ्याच्या आधारावर केले जाते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळ तिच्या आर्थिक कामगिरीवर आधारित पॉलिसीधारकांसाठी बोनस घोषित करू शकते.
५. सॉल्व्हन्सी आणि राखीव निधी: भारतीय आयुर्विमा महामंडळ पॉलिसीधारकांप्रती असलेल्या तिच्या जबाबदाऱ्या पूर्ण करते हे सुनिश्चित करण्यासाठी सॉल्व्हन्सी मार्जिन राखते. भारतीय आयुर्विमा महामंडळ आपत्कालीन परिस्थितींसाठी राखीव ठेवते, हे सुनिश्चित करते की ते आपल्या वचनबद्धतेचे पालन करू शकते.
६. बाजारातील स्थिती आणि वाढ: भारतीय आयुर्विमा महामंडळाने ऐतिहासिकदृष्ट्या भारताच्या जीवन विमा बाजारपेठेत प्रबळ स्थान प्राप्त केले आहे. भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या वाढीचा मार्ग, विकल्या गेलेल्या नवीन पॉलिसी, प्रीमियम उत्पन्न आणि व्यवस्थापनाखालील मालमत्तेच्या संदर्भात मोजला जातो, हे त्याच्या आर्थिक ताकदीचे सूचक आहे.

निष्कर्ष

भारतीय आयुर्विमा महामंडळाचा हा चिकित्सक अभ्यास त्याची कार्यप्रणाली आणि त्याचे आर्थिक स्थिती यांच्यातील गुंतागुंतीचे परस्परसंबंध स्पष्ट करतो. भारतीय आयुर्विमा महामंडळा सारख्या संस्थेला बाजारपेठेतील नेतृत्व टिकवून ठेवण्यासाठी आणि पॉलिसीधारकांप्रती असलेल्या त्यांच्या

वचनबद्धतेची पूर्तता करण्यासाठी एक मजबूत कार्यप्रणालीचे फ्रेमवर्कचे महत्त्व अधोरेखित करते. विविध प्रकारच्या विमा उत्पादनांची ऑफर करण्यात भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची प्राविण्य, जोखीम व्यवस्थापनातील प्रावीण्य आणि आर्थिक समावेशनाला चालना देण्यात महत्त्वाची भूमिका हे निष्कर्ष अधोरेखित करतात. शिवाय, तिची मजबूत गुंतवणूक धोरणे, नियमांचे पालन आणि प्रमंडळ सामाजिक जबाबदाऱ्या उपक्रमांद्वारे सामाजिक कल्याणासाठी बांधिलकी यामुळे विमा क्षेत्रातील तिचा दर्जा आणखी मजबूत होतो. तथापि, बदलत्या ग्राहकांच्या गरजा आणि बाजारातील गतिशीलता पूर्ण करण्यासाठी सतत अनुकूलता आणि नवकल्पना आवश्यक असणाऱ्या विमा उद्योगाच्या उत्क्रांत स्वरूपाकडेही हा अभ्यास सूचित करतो. अत्याधुनिक विमा लँडस्केपमध्ये भारतीय आयुर्विमा महामंडळाचे स्थान मजबूत करण्यासाठी चपळ धोरणे, विवेकपूर्ण आर्थिक व्यवस्थापन आणि तांत्रिक प्रगती यांच्या महत्त्वावर ते भर देत आहे. एकंदरीत, हा संशोधन अभ्यास केवळ भारतीय आयुर्विमा महामंडळाच्या कार्य आणि आर्थिक स्थितीबद्दलची आमची समज समृद्ध करत नाही तर भारतीय आयुर्विमा महामंडळासाठी शाश्वत वाढ, ग्राहकांचे समाधान आणि अतुलनीय आर्थिक स्थिरता सुनिश्चित करण्याच्या उद्देशाने भविष्यातील प्रयत्नांना दिशादर्शक तत्व म्हणून काम करते.

संदर्भ सूची

१. राजेंद्र कुमार - "भारतीय विमा उद्योग: समीक्षा आणि विश्लेषण"
२. सुनील शर्मा - "आयुर्विमा क्षेत्रातील विपणन नीतींचा अभ्यास"

३. अनिरुद्ध जैन - "भारतीय विमा उद्योगाचे आर्थिक विवेचन"	५. निशांत सिंघल, अंकिता शर्मा - "आयुर्विमा क्षेत्रातील प्रतिस्पर्धी परिस्थिती: एक अभ्यास"
४. अमित गुप्ता, विमला राव - "भारतीय आयुर्विमा महामंडळ: आर्थिक स्थिती आणि संचालन"	६. प्रदीप जोशी - "भारतीय आयुर्विमा महामंडळाचे वित्तीय व्यवस्थापन आणि वित्तीय समृद्धी"

Cite this Article:

Gosavi A. M. & Prof. Dr. Nikam A. R. (2023). **भारतीय आयुर्विमा महामंडळाची कार्यप्रणाली आणि आर्थिक स्थिती: एक चिकित्सक अभ्यास**, In Electronic International Interdisciplinary Research Journal: Vol. XII (Number VI, pp. 344–349). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10464690>